

sehr gering. In den Jahren 1962–64 wurden in dem 14 km² grossen Kontrollgebiet nur 2 Paare gefunden (beide 1964) und ausserhalb davon zwei weitere Paare. Im Sommer verliessen die nichtbrütenden Revierinhaber ihr Gebiet in der Nacht zwischen dem 16. und 17. Juli. Die normal nistenden Vögel dagegen bleiben bis zum Herbst da, sofern die Brut nicht zugrunde geht.

Pensassirkkalinnun, *Locustella naevia* (Boddaert), leviämisestä Pohjois-Savoon

EERO O. ANTIKAINEN

Vaikka pensassirkkalintu on tavattu Järvi-Suomen (JS) koillisissa osissa usean vuosikymmenen aikana, ornitologisessa kirjallisuudessa ei ole vielä julkaistu yhtenäistä katsausta sen esiintymisestä ja leviämisestä näille alueille eikä muuallekaan JS:een. Ainoastaan muutamissa äskettäin ilmestyneissä faunistisissa yleisteoksissa (MERIKALLIO 1958, HILDÉN & LINKOLA 1962) on niukahkosti tietoja lajin regionaalisesta esiintymisestä. Sen sijaan on MELANDER (1947) selviteltyt pensassirkkalinnun leviämistä Ruotsiin.

Pohjois-Savon (PS), joka käsittää pääosan JS:n koillisesta nurkkauksesta, voidaan katsoa olevan levinneisyydeltään eteläisen-kaakkoisen pensassirkkalinnun (LEHTONEN 1951) SE → NW -suuntaan tapahtuvan leviämisen varrella (Karjalan Kannas → Lappeenrannan seudut → Kuopion ympäristö). Lisäksi sen piirissä on rehevä Kuopion lehtokeskus (KOTILAINEN 1958), mihin KALELAN (1952) mukaan useat kaakkoiiset tulokkaat ovat hakeutuneet jo leviämisen varhaisessa vaiheessa. Koska erilaisista paikallisista lähteistä (mm. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen arkistosta ja pöytäkirjoista sekä ornitologiien muistiinpanoista) on löytynyt paljon julkaisemattomia havaintoja, lienee perusteltua luoda katsaus lajin leviämiseen juuri PS:oon.

Levinneisyysalue

Pensassirkkalintu on eurooppalais-turkestanilaisen faunatyypin edustaja, joka on levinnyt viileään, lauhkeaan sekä aro- ja aavikkoilmaston vyöhykkeisiin (Voous 1960). Itä-Karjalassa tunnettu levinneisyysalue ulottuu noin Äänisen korkeudelle pohjoisessa. Maassamme tavatut linnut viettävät talvikauden todennäköisesti Pohjois-Afrikassa (HILDÉN & LINKOLA 1962).

Pensassirkkalinnun tarkkailusta Pohjois-Savossa

Pensassirkkalinnun esiintymistä PS:ssa ei ole tiettävästi varta vasten tutkittu ennen vuotta 1962. Kuopion lähiympäristössä on kuitenkin suoritettu ornitologista tarkkailua 1800-luvun alkupuolelta lähtien (mm. v. Wright'in veljekset, J.v. WRIGHT 1857). Vuosisadan loppupuolella liuskeli PS:ssa mm. Aschan (Palménin arkisto) ja MELA (1882). 1900-luvun alussa näyttää Kuopion ympäristö n. 20 km:n säteellä olleen verraten vilkkaan tarkkailun kohteena SUOMALAISEN (1908) kootessa aineistoa väitöskirjaansa. Tällöin retkeilivät PS:ssa myös monet vastaperustettujen Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen ja Kuopion Nuorten Luonnonystävien jäsenet (Kuop. Luonn. Yst. Yhd. pöytäkirjat). Silloisesta havaintotiheydestä on vaikea sanoa mitään. Ilmeisesti PS:n perifeeriset pitäjät — etenkin pohjoisessa — ovat jääneet tutkimatta. Suunnilleen tällaisena on tilanne jatkunut aina 1960-luvun alkuun asti. Maakunnassa on kuitenkin 1900-luvun alusta asti ollut n. 10–30 aktiivista ornitologia. Nykyään heidän määrä lienee n. 30 (Kuop. Luonn. Yst. Yhd. pöytäkirjat).

Kuop. Luonn. Yst. Yhd. pöytäkirjoista saadun käsityksen mukaan on seuraavissa pitäjissä retkeilty kaikkein eniten: Iisalmi, Kaavi, Kuopio, Kuopion mlk, Maaninka, Muuruvesi, Siilinjärvi, Riistavesi ja Varkaus. Näiden alueille on kirjoittaja suorittanut v. 1954–63 yht. n. 80–100 retkeä.

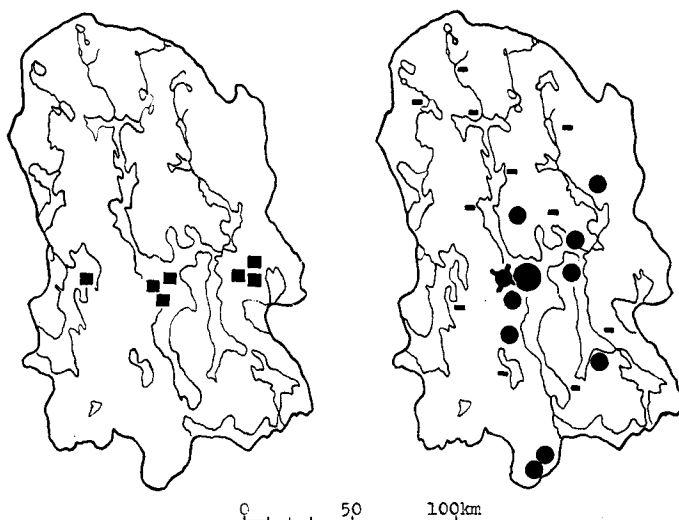
Kesällä 1962 tein ornitologitovereitteni (A. Pekkarinen ja P. Saikku) kanssa kaksi ns. autotakseerausretkeä, joiden avulla oli tarkoitus tutkia pensassirkkalinnun, viitasirkkalinnun (*Locustella fluviatilis*), viitakertusen (*Acrocephalus dumetorum*) ja satakielen (*Luscinia luscinia*) esiintymistä PS:ssa. Ensimmäinen retki suoritettiin 27–28. VI. reitillä Kuopio — Karttula — Suonenjoki — Kuopio (reitit pituus 90 km) ja toinen 8–9. VII. reitillä Kuopion mlk — Leppävirta — Heinävesi — Tuusniemi — Riistavesi — Kuopio (pituus 170 km). Laskenta aloitettiin n. klo 22 ja lopetettiin n. 02.30 ja 05. Tutkimusmenetelmän toteuttaminen vastaa pääpiirteiltään PAATELAN & KAILAN (1960) käyttämää vastaavaa metodia. Autotakseerausten yhteydessä pensassirkkalintu löydettiin vain kerran (8. VII. laulava ♂ Leppävirran Paukarlahdessa).

M. Lehtovuori ja A. Pekkarinen (kirjall., suull.) tekivät 2–4. VI. 1960 polkupyöräretken reittinään Kuopio — Puutossalmi — Räsälä — Niittylahti — Sikoniemi — Kuopio. Heidän nimenomaisena tarkoituksenaan oli löytää uusia pensassirkkalinnun esiintymispaikkoja. Kuopion mlk:n Leväsellä tavattu laulava ♂ jäi ainoaksi.

Aineistolähteet

PS:sta vuosien 1896–1964 aikana kertynyt pensassirkkalintua koskeva havaintoaineisto ilmenee oheisesta diagrammista ja kartakkeista. Niissä esitetyt muut kuin kirjallisuudesta saadut löytöilmoitukset ovat seuraavista lähteistä:

E. Antikainen — T. Hakala (kirjeell.) — P. Huttunen (kirjeell.) — A. Kaukola (kirjeell.) — Y. B. Korhonen (kirjeell.) — Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen arkisto, M. Jauhiaisen havainnot — Kuopion Nuorten Luonnonystävien kortisto — M. Lehtovuori (kirjeell., suull.) — Helsingin yliopiston Eläinmuseossa oleva Palménin arkisto — A. Pekkarinen (kirjeell., suull.) — A. Reinikainen (kirjeell.) — P. Saikku (suull.).

Pensassirkkalinnun löytöpaikat Pohjois-Savossa v. 1903-50 (kartake 1) ja 1951-64 (kartake 2). ■ ● löytöilmoitus, ● 15 löytöilmoitusta, ★ pesälöytö, - puuttumisilmoitus.

Funde von Locustella naevia in Prov. Nord-Savo, Mittel-Finnland, 1903-50 (Karte 1, links) und 1951-64 (Karte 2, rechts), 1 Nestfund, 15 Beobachtungen, - = nicht festgestellt).

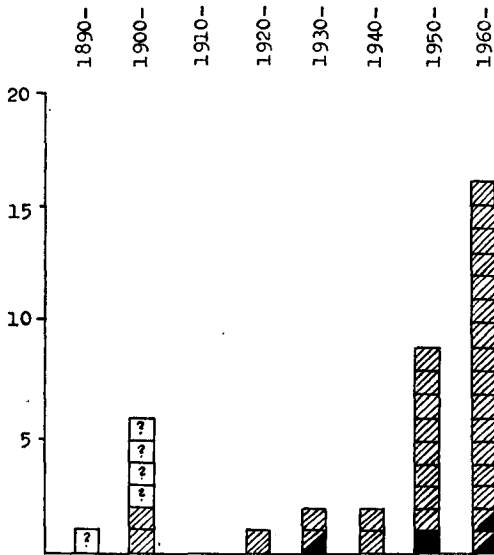
Kartakkeen 2. puuttumisilmoitukset ovat peräisin seuraavilta henkilöiltä. Havaintopaikkakunta ja -alue nimen jäljessä.

E. Antikainen, Heinävesi, Karttula, Nilsiä, Pielavesi, Vehmersalmi — P. Halonen (suull.), Suonenjoen kirkonkylä — A. Heiskanen (suull.), Lapinlahden kirkonkylä — P. Huttunen (kirjeell.), Iisalmen kaupungin lähiympäristö — M. Lehtovuori (kirjeell., suull.), Rautavaara — A. Nederström (kirjeell.), Leppävirran kirkonkylä lähiympäristöineen — E. Pikkarainen (kirjeell., suull.), Kiuruveden kirkonkylä — A. Reinikainen (kirjeell.), Riistavesi.

Esiintyminen ja leviäminen Pohjois-Savossa

Pensassirkkalintu on tavattu PS:ssa varmasti 32 kertaa, kuten oikeasta diagrammista ja kartakkeista käy ilmi. Varmistamattomia vuosisadan vaihteen tienoilta olevia ilmoituksia on lisäksi 5.

PS:n ensimmäinen pensassirkkalintu kuultiin tämän vuosisadan alussa (1903) Kuopiossa. Vuosien 1903 ja 1927 välillä ei lajia tietävästi tavattu. 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä se siis oli vielä

Pensassirkkalinnun löytöilmoitusten lukumäärä Pohjois-Savossa 10-vuotiskausittain. ■ pesälöytö, ▨ todennäköinen pesintä, ▩ yksittäinen löytöilmoitus, □ todennäköinen löytö.

hyvin harvinainen tai satunnainen PS:ssa (SUOMALAINEN 1909, JAUHAINEN 1935, vrt. SIIVONEN 1936). V. 1928–54 laji tavattiin silloin tällöin maakunnan eteläisissä osissa. Vuodesta 1955 lähtien pensassirkkalintu on PS:ssa — kuten myös maamme etelärannikolla (S. L. Y.:n Nuorisajaosto) ja koko Etelä- ja Keski-Suomessa (MERIKALLIO 1958) — nopeasti yleistynyt. Niinpä 2/3 PS:ssa tehdyistä löydöistä on peräisin viime vuosilta (diagrammi).

Valtaosa ilmoituksista (n. 70 %) koskee laulavia koiraita, jotka »sirkan sirityksensä» perusteella ovat helposti havaittavissa. Muista tavatuista linnuista on n. 20 % naaraita ja yksilöitä, joiden sukupuolta ei ole ilmoitettu. Ilmeisesti siis suurin osa maakunnasta löydettyistä pensassirkkalinnuista on parittomia (nuoria?) koiraita. V. 1958 todettiin pesiminen Kuopion mlk:ssa. Tämä ja lisäksi ilmoitetut 3 todennäköistä pesintää sekä muutamien naaraiden havaitseminen viittaisi siihen, että pesiviäkin pareja on PS:ssa esiintyvien pensassirkkalintujen joukossa.

Suurin osa löydöistä — varsinkin vuodesta 1955 alkaen — on Kuopion lähiympäristöstä (kartake 2), missä nykyään tavataan vuosittain 3–5 laulavaa koirasta. Kuopion ympäristöön näyttää siis muodostuneen

sekundäärinen leviämiskeskus (vrt. KALELA 1952), josta pensassirkkalintu näyttää levittäytyvän yhä laajemmalle alueelle PS:ssa. Käytettävissä olevien tietojen perusteella (naaraat ja vielä heinäkuussa tavatut yksilöt) on aihetta otaksua muutaman (3–5?) parin pesivän Kuopion lähiympäristössä. Mainittakoon, että MERIKALLIO (1958) arvioi koko maassa pesivän kannan 50 pariiksi. Muualla maakunnassa löydöt ovat keskittyneet vesistöjen varsille tai niiden läheisyyteen. Kuitenkin lähes kaikki tähänastiset tapaamiset rajoittuvat PS:n keski- ja eteläosiin. Pohjoisimmat havainnot on tehty Siilinjärvellä 1957, Muuruvedellä ja Rautavaaralla 1962.

Missä määrin retkeilyjen jakautuminen PS:ssa on vaikuttanut kuvantunlaisen levinneisyyskuvan muodostumiseen, jää arvelujen varaan. Ilmeistä on, että Kuopion lähiympäristön ja Kaavin lukuisat löydöt ainakin jossain määrin johtuvat muita alueita suuremmasta havaintotiheydestä. Huomattakoon kuitenkin, että vuoden 1955 jälkeen ilmennyt lajin yleistyminen vaikuttaa nopeammalta kuin mitä tarkkailijoiden määrän ja havaintotiheyden nousu edellyttäisivät.

Leviämisen pääpiirteet

Pensassirkkalintu levisi PS:oon kuten koko maahamme aluksi kaaokosta (HILDÉN & LINKOLA 1962, vrt. myös PIIPARINEN 1957). Viime vuosina tapahtuneen leviämisen suunta on sen sijaan epäselvä. On esitetty se käsitys, että mahdollisesti ainakin osa maamme uusista tulokkaista olisi saapunut Ruotsista, jossa pensassirkkalintupopulaatio on selvästi kasvanut 1940-luvulta alkaen (MELANDER 1947, HILDÉN & LINKOLA op. c.). Tätä näyttäisi puoltavan mm. se, että PAATELAN & KAILAN (1960) suorittamien arviointien mukaan laji on yleisempi maan länsi- ja etelä-osissa kuin itäosissa ja siis levinneisyydeltään meillä pikemminkin eteläinen kuin kaakkoinen.

Kokonaisuudessaan pensassirkkalinnun leviäminen PS:oon on ollut viime vuosiin saakka runsaampaa kuin Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Hämeeseen, Tornio-Kainuuseen ja vieläpä Saimaan ympäristöön tapahtunut leviäminen (PYNNÖNEN 1943, KIVIRIKKO 1948, MERIKALLIO 1958, vrt. BAGGE 1961). Näin ollen lajin levinneisyysalue työntyy PS:n kohdalla pohjoisemmaksi kuin maakuntaa ympäröivillä alueilla.

JAUHAINEN, M., 1935, Kaavin kirkonkylän ja sen lähimmän ympäristön linnusto v. 1923–33. Kuop. Luonn. Yst. Yhd. Julk. Sarja B, 1, N:o 6. — KALELA, O., 1952, Changes in the geographic distribution of Finnish birds and mammals in relation to recent changes in climate. Fennia 75, 37–52. — KOTILAINEN, M., 1958, Savo. Oma Maa, osa II, s. 57–72. Helsinki. — KIVIRIKKO, K. E., 1948, Suomen Linnut II. Porvoo-Helsinki. — LEHTONEN, L., 1951, Linnuston levinneisyysrajoista ja vyöhykkeistä Suomessa. Luonnon Tutkija 55, 42–50. — MELA, A. J., 1882, Suomen Luuran-koiset. Helsinki. — 1903, Sirkkakerttu (*Locustella naevia* tai *L. fluviatilis*) Kuopion seudussa. Luonnon Ystävä 4, 207–208. — MELANDER, Y., 1947, Fauna och Flora 42, 229–239. — MERIKALLIO, E., 1958, Finnish Birds, their distribution and numbers. Soc. F. Fl. Fenn. Fauna Fennica V. — PAAATELA, J. & L. KAILA, 1960, On the Expansion of Blyth's Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*) into Finland. O. F. 37, 1–11. — PIIPARINEN, T., 1957, Sulkavan linnustosta vuosina 1950–54. O. F. 34, 33–36. — REINIKAINEN, A., 1940, Sirkkakerttu, *Locustella naevia* (Bodd.), Kuopiossa. O. F. 17, 71. — SIVONEN, L., 1936, Havaintoja Pieksämäen linnustosta. Kuop. Luonn. Yst. Julk. Sarja B, 1, N:o 9. — SUOMALAINEN, E. W., 1908, Kallaveden seudun linnusto, topografinen tutkielma. Soc. F. Fl. Fenn. 31, N:o 5, 9–140. — TYRVÄINEN, H. & T., 1962, Lintuhavaintoja Joroisista. O. F. 39, 79–80. — VOOUS, K. H., 1960, Atlas of European Birds. London. — v. WRIGHT, J., 1857, Kuopiotraktens fogelfauna. Bidrag till Finlands naturkännedom I–II.

Zusammenfassung: Über die Ausbreitung des Feldschwirls, *Locustella naevia* (Boddaert), nach Nord-Savo, Binnenfinland.

Der Aufsatz bringt eine Übersicht über die Ausbreitung des Feldschwirls nach der Provinz Nord-Savo im Zeitraum 1896–1964 auf Grund von Beobachtungsmaterial aus verschiedenen Quellen. Zur Gewinnung eines genaueren Bildes wurden Ornithologen in verschiedenen Teilen der Provinz befragt, dazu wurden im Sommer 1962 (27.–28. VI. und 8.–9. VIII.) zwei Taxierungsfahrten mit dem Auto in den mittleren Teil des Gebietes unternommen.

Der Feldschwirl ist in Nord-Savo mit Gewissheit 32mal angetroffen worden (Diagramm), und zwar vorwiegend an den Gewässern in den mittleren und südlichen Teilen des Gebietes (Karten 1 und 2). Der erste sichere Fund ist vom Jahre 1903. Bis in die dreissiger Jahre dieses Jahrhunderts war der Vogel jedoch sehr selten, danach aber begann die Häufigkeit sachte zuzunehmen. Seit 1955 sind die Funde deutlich zahlreicher. Im Sommer 1958 brütete der Feldschwirl mit Gewissheit in der Landgemeinde von Kuopio. Trotzdem etwa 70 % der Beobachtungen singende Männchen betreffen, muss jedoch angenommen werden, dass einzig in der Nahumgebung von Kuopio jährlich einige Paare nisten.

Ursprünglich ist der Feldschwirl nach Nord-Savo von Südosten her angelangt. Die Ankunftsrichtung der neuesten Einwanderungswelle ist dagegen unklar. Im ganzen hat sich die Art nach Nord-Savo reichlicher ausgebreitet als in die umgebenden Gebiete (Nord-Häme, Nordkarelien?, Tornio–Kainuu, Gebiet des Saimaa-Sees). Somit bildet die für ihre abweichend günstigen Naturverhältnisse bekannte Gegend von Kuopio (Hainwälder auf nährstoffreichem Boden) ein Anhäufungszentrum der in nordwestlicher Ausbreitung begriffenen Art.